

В.С. Болбас

**ФАРМІРАВАННЕ ЗМЕСТУ МАРАЛЬНАГА ВЫХАВАННЯ
Ў ЭТЫКА-ПЕДАГАГІЧНАЙ ДУМЦЫ БЕЛАРУСІ Х–XVIII стст.**

У артыкуле раскрываюцца асноўныя тэндэнцыі фарміравання зместу маральнага выхавання ў этыка-педагагічнай думцы Беларусі Х–XVIII стст.

Ключавыя словы: мараль, маральнае выхаванне, змест маральнага выхавання, этыка-педагагічная думка, маральна-духоўнае ўдасканаленне

Уводзіны. Змест маральнага выхавання канцэптуальна выражае сутнасць выхаваўчай дзейнасці, напайняе маральны ідэал канкрэтнымі рысамі і якасцямі, што вызначаюцца выхаваўчымі мэтамі. Ён змяшчае такія асноўныя элементы, як веды, уменні, навыкі, маральныя адносіны, работу выхавальніка па фарміраванні характару асобы, пэўны вопыт творчасці. Змест маральнага выхавання таксама дапаўняецца і ўнутранай працай індывіда над сваёй духоўнай існасцю. Пры гэтым трэба ўлічваць, што змястоўны бок маральна-выхаваўчага працэсу абумоўлены канкрэтнымі гістарычнымі ўмовамі. Такім чынам, можна сцвярджаць, што змест маральнага выхавання канцэптуальна вызначае сутнасць выхаваўчай работы. Таму вызначэнне характару і тэндэнцый яго фарміравання ў кантэксце дынамікі гісторыка-педагагічнага працэсу мае важнае значэнне для сучасных распрацоўшчыкаў тэорыі і практыкі маральнага выхавання. Актуальнасць пытання ўзрастае пры звароце да айчыннай педагагічнай спадчыны.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне. Яшчэ на пачатковых стадыях генезісу этыка-педагагічнай думкі Беларусі лічылася, што асэнсаванне свайго ўнутранага свету, свайго месца ў жыцці дапамагае чалавеку спасцігнуць сэнс маральных каштоўнасцей, вызначыць сярод іх тыя, якія з'яўляюцца для яго галоўнымі. Таму пазнавальная дзейнасць у сферы маралі ўяўлялася падмуркам фарміравання зместу маральнага выхавання. Шырока распаўсюджанае вучэнне Іаана Златавуста аб “любомудрыі” акцэнтавала ўвагу на пазнанні створанага Усявышнім сусвету і на роздуме аб духоўных з'явах, якія скіроўвалі да добрых спраў. Клімент Смалыціч зазначаў, што ў працэсе пазнання адбываецца далучэнне чалавека да духоўных каштоўнасцей, стварэнне яго духоўнага свету: “Так все устроил Бог, ибо Он не захотел оставить человека в неведении о себе самом” [1, 103].

Лічылася, што ў працэсе маральнага пазнання індывід набываў пэўныя веды аб сутнасці добра і зла, фарміраваліся яго адносіны да сябе як да творцы сваёй духоўнай сутнасці. На гэтай падставе фарміравалася канкрэтная мадэль маральных адносін чалавека да іншых людзей і да свету ўвогуле. Як вядома, менавіта структура маральных адносін канцэптуальна ўплывае на вызначэнне элементаў зместу маральнага выхавання.

Пачынаючы з Х–XIII стст., айчынныя мысліцелі ў адпаведнасці з хрысціянскай карцінай свету ставяць чалавека ў цэнтр зямнога быцця. Зыходзячы з гэтага, вызначаюцца напрамкі ўзаемадзеяння асобы і свету. Як адзначалася вышэй, дзякуючы хрысціянскай ідэалогіі, у змястоўнае напайненне духоўнага жыцця самакаштоўнасці кожнага чалавека найважнейшай маральнай якасцю становіцца *чалавекалюбства*. У сваіх “Павучаннях” Уладзімір Манамах тлумачыць, што чалавекалюбства ёсць самая

першасная маральная якасць, без якой немагчыма грамадскае існаванне. Дзякуючы гэтай якасці, кожны можа пазбегнуць магчымага граху і не пазбавіцца нябеснага царства [2, 59]. Ён заклікае клапаціцца “о смерде”, “о челяди”, аб “хрестьяных душах” і “убогих вдовицах” [2, 65].

Хрысціянская этыка ў поўнай адпаведнасці з “залатым правілам маральнасці” патрабавала не толькі не рабіць зла іншым людзям, а скіроўвала ўвагу на выхаванне ў кожным абавязку дапамагаць бліжняму: “... милостыню подавайте некупую, это ведь начало всякого добра...” [2, 59]. Міласэрнасць ва ўсходніх славян адносілася да маральнай якасці, якая здольна ачысціць душу, вызваліць ад грахоў. Хрысціянска-педагагічная думка Сярэднявечча тлумачыла, што матэрыяльным багаццем трэба дзяліцца з кожным, хто жыве ў нястачы, незалежна ад таго, варты ці не ён такой дапамогі ў залежнасці ад сваіх маральных якасцей.

К. Тураўскі лічыў, што найважнейшай маральнай якасцю, якая садзейнічае гарманізацыі грамадскага ўладкавання, з’яўляецца *любоў*. Менавіта гэтая якасць узвышае чалавека над іншымі “тварнымі” істотамі і ачышчае душу кожнага. Найважнейшай праявай любові з’яўляецца міласэрнасць. Набыццё гэтых якасцей дапаможа чалавеку ўзняцца да вяршынь дабрачыннасці і духоўнай дасканаласці. “*Мир же и любовь, межю собою имейте, – павучаў вялікі асветнік, – се бо глава добродетели*” [3, 96].

У змест маральнага выхавання са старажытных часоў уключаліся такія якасці, як *чуласць, шчодрасць, добразычлівасць, міласэрнасць, дабрыня*.

Новыя адценні ў разуменне чалавекалюбства ўнеслі прадстаўнікі этыка-педагагічнай думкі Беларусі эпохі Адраджэння. Захаваўшы хрысціянска-арыентаваную трактоўку, яны напоўнілі маральную катэгорыю прызнаннем самакаштоўнасці кожнага індывіда, таму і паказчыкам выхаванасці адносілі да іншых лічлі ўласную ацэнку. Ф. Скарына ў адпаведнасці з гуманістычнай інтэнцыяй эпохі настолькі пашырыў сферу дзеяння гэтай якасці, што, паводле перакананняў мысліцеля, яна павінна распаўсюджвацца не толькі “на простаго и посполитого человека”, але і на “иноверцев” – людзей іншых канфесій. Першадрукар падкрэсліваў, што “... каждый христианин... наиболее любовь ко всем да соблюдает, без нея же ничто проспешино ест” [4, 112].

У поўнай адпаведнасці з хрысціянскім веравучэннем, С. Полацкі гэтак жа, як Ф. Скарына і яго паслядоўнікі, галоўным лічыў выхаванне ў дзяцей пачуцця любові – любові да бліжняга чалавека, любові да людзей наогул, любові да навакольнага асяроддзя, да прыроды, да жыцця. Любоў як найвышэйшае маральнае пачуццё ў трактоўцы мысліцеля настолькі ўсёабдымная, што яна не мае ніякіх межаў. Асветнік для пацвярджэння гэтага прыводзіць наступную вытрымку з Паслання апостала Паўла: “*Великая добродетель есть любовь. Любовь долготерпит, милосердствует, не завидует, не превозносится, не гордится, не бесчинствует, не раздражается, не мыслит зла, не радуется неправде, а радуется истине... Любовь выше веры и надежды*” [5, 341].

Айчынныя мысліцелі разумелі, што індывіда, у якога ў дастаткова высокай ступені развіта якасць чалавекалюбства, заўсёды суправаджаюць такія пачуцці, як *літасць, спачувальнасць, спагадлівасць*. Яны ствараюць адпаведны эмацыянальны фон для замацавання матываў маральных учынкаў і паводзін. Яшчэ ў старажытны перыяд у Беларусі ў якасці найважнейшай чалавечай якасці вылучалася дабрачыннасць. Феадосій Пячэрскі звяртаў увагу на тое, што “*любовь к Богу не в словах совершается, а в действительных делах*” [1, 157].

Як і ў іншых народаў свету, у іерархіі маральна-духоўных каштоўнасцей грамадства этыка-педагагічная думка Беларусі найважнейшае месца ва ўсе часы адводзіла *справядлівасці*. На беларускіх землях падтрымлівалі падыходы Платона

і Сакрата, якія лічылі, што нельга ставіць нічога вышэй за справядлівасць – ні дзяцей, ні жыццё, ні што-небудзь яшчэ. Айчынныя мысліцелі тлумачылі, што менавіта для ўсталявання ў грамадстве справядлівасці і выпрацоўваюцца маральныя правілы і нормы. Ф. Скарына пісаў, што ў жыцці справядлівасць трымаецца на духоўна-маральных законах, укладзеных Богам “в мысли” і “в серци одного каждого человека”, што атрымлівае ён з нараджэннем, і на законах, якія арганічна ўваходзяць у “книги Моисеовы и светое Евангелие, или от людей уставленный” [4, 62–64]. На думку першадрукара, справядлівасць у спалучэнні з чалавекалюбствам і складаюць аснову “крепости духовной”.

Прадстаўнікі этыка-педагагічнай думкі Беларусі спрабавалі абгрунтаваць справядлівасць як нейкую ўніверсальную катэгорыю, адзіную для ўсіх слаёў грамадства, сутнасць якой зводзілася да разумення таго, што кожны павінен атрымаць ад іншых не больш за тое, што даў ім сам. У адной з прымавак зборніка С. Рысінскага так і гаворыцца: “Як пасцелеш сабе, так і выспішся” [6, 145]. Паступова, на перадасветніцкім этапе, у грамадскай думцы перамагаюць матывы сацыяльнай справядлівасці, перакананні ў магчымасці і неабходнасці справядлівага грамадскага ўладкавання. Меркавалася, што з дапамогай асветы, выхавання можна дабіцца ўсталявання сапраўднай справядлівасці ў жыцці.

З язычніцкіх часоў лічылася, што справядлівае з’яўляецца сапраўдным. Ісціна набывала абрысы маральна-духоўнай катэгорыі. У грамадскай думцы яна выступала ў якасці праўды. Таму імкненне да праўды, выхаванне праўдзівасці займала важнае месца ў маральным удасканаленні асобы і грамадства. Жыццё у згодзе з праўдай азначала высокі ўзровень маральнай дасканаласці. *Шчырасць і праўдзівасць* стаяць сярод першых маральных дабрачыннасцей у хрысціянскай педагогіцы. Як яскравы прадстаўнік сярэдневякова-хрысціянскага этапу развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі К. Тураўскі надаваў гэтым якасцям найважнейшую ролю ў змесце маральнага выхавання, і з гэтай нагоды пісаў: “Егда начнет в правде пребывать человек, то приемлет старейшинство над ним “божественная сила”” [7, 92].

Прадстаўнік хрысціянска-рэнесанснага этапу Ф. Скарына сцвярджаў, што Свяшчэннае Пісанне і “ест наука всякое правды” [4, 17]. Добрачыннае жыццё можа грунтавацца толькі на праўдзе, да яе павінны быць скіраваны ўсе намеры чалавека. Перакананні першадрукара ў гэтых адносінах непахісныя: “За правду воюи яко за душу свою и даже до смерти биися правды ради” [4, 19].

Выразнік ідэй перадасветніцкага этапу С. Полацкі таксама пераконваў чытачоў, што вянец маральнасці чалавека, упрыгожаннем яго духоўнага свету з’яўляюцца праўдзівасць і сумленнасць. Пры пералічэнні ў адным са сваіх вершаў самых магутных рэчаў у свеце ён на першае месца ставіць праўду. “Жыццё, прыгажосць, гонар служаць ёй” [8, 116], – пісаў педагог-мысліцель. Таму сваім выхаванцам ён даваў такую параду: “Слово праведно тицися глаголати, лживаго паки никогда вещати” [9, 250]. У яго ўяўленні мудрасць без праўды можа ператварыцца ў зло. Такім чынам, праўда выступала ў якасці субстанцыяльнай анталагічнай рэальнасці чалавечага быцця ўвогуле.

Гістарычныя карані і асаблівасці развіцця беларускай народнасці, уплыў хрысціянскага светапогляду абумовілі ўключэнне айчыннымі асветнікамі ў змест маральнага выхавання такіх агульнапрызнаных тады маральных якасцей, як *сціпласць, паслухмянасць, цярдлівасць*. У “Жыцці Еўфрасінні Полацкай” паказваецца, з якой увагай ставілася знакамітая асветніца да выхавання падобных якасцей: “Старыя учаше терпению и въздержанию, уныя же учаше душевней чистоте и безстрастию телесному, говаянию образну, ступанию кротку, гласу смиренну, слову благочинну, ядению и питью безмольвну; при старейшей молчати, мудрейших послушати,

к старейшим покорение, к точным и меньшим любовь без лицемерия; мало вещати, а множае разумети...” [10, 36]. Падобных падыходаў прытрымліваліся і іншыя прадстаўнікі этыка-педагагічнай думкі Сярэднявечча. Так, К. Смаляціч пісаў: “... да будет моя темная душа, как та вдовица, и да вбросит она два медяка в святилище: от плоти – целомудрие, и от души – смирение” [1, 185]. Як высока ні ацэньваў К. Тураўскі ролю мудрасці і розуму ў вызначэнні ступені дасканаласці асобы, усё ж пры пабудове іерархічнай лесвіцы маральна-духоўных каштоўнасцей ён строга прытрымліваўся асноўных палажэнняў хрысціянскай этыкі. Перасцерагаючы, што адна толькі мудрасць (без падмацавання іншымі якасцямі) можа прывесці і да загана, ён на першае месца вылучаў пакорлівасць. “Луче есть искати кротости, нежели мудрости” [3, 443], – павучаў прапаведнік біблейскімі пастулатамі. У трактоўцы К. Тураўскага “кротость” як вынік пакаяння ўключае ў сябе цярдлівасць, паслухмянасць, разважлівасць, памяркоўнасць, незлаблівасць і іншыя маральныя якасці. Не столькі дзеля самапрыніжэння асобы, а найперш дзеля супрацьпастаўлення гардыні, ён у многіх сваіх творах усхваляе пакорлівасць як асноўны з сямі дароў “благадаці”. Сімвалічна, што свяціцель як бы папярэджвае аб правільным разуменні зместу гэтай якасці, таму акцэнтуюе ўвагу на “доброй кротости”. У яго разуменні менавіта “смирением же Бог дает благодать” [3, 430].

Яшчэ на сярэднявекова-хрысціянскім этапе развіцця этыка-педагагічнай думкі Беларусі фарміруюцца адметныя кірункі ў трактоўцы адзначаных якасцей. Ужо ў разуменні К. Тураўскага пакорлівасць грунтуецца на пакаянні, у якім адсутнічае безнадзейнасць і распач і ёсць напоўненасць хрысціянскім аптымізмам. Спадзяванне прапаведнік адносіў да асноўных станоўчых маральна-духоўных якасцей. Яно не павінна пакідаць чалавека ні ў якіх сітуацыях. І ў гэтым жыццесцвярджальная сіла вучэння айчыннага Златавуста. З часоў Кіеўскай Русі ў этыка-педагагічнай думцы Беларусі ўсталёўваецца перакананне, што смутак, адчай, маркота, нуда істотна перашкаджаюць маральнаму развіццю індывіда. Чалавеку раілася пазбаўляцца ад такога стану душы, не дапускаць развіцця вынікаючых з яго рыс і якасцей. Рабіўся катэгарычны вывад: “Яко моль ризе и червь древу, тако и печаль мужеве пакостить сердцю”, “Ржа ест железо, а печаль – ум человеку” [11, 36]. На аснове такіх падыходаў паступова фарміруюцца ідэі аб неабходнасці выхавання ў чалавеку такіх якасцей, як *жыццярадаснасць, бадзёрасць, мэтанакіраванасць*.

Педагогі-мысліцелі Беларусі лічылі, што маральна дасканалому чалавеку павінна быць уласціва такая якасць, як *памяркоўнасць*. У перакладзе на сучасную мову адно са старажытнаславянскіх павучанняў гучыць так: “Бог даў чалавеку любое жаданне плоцевых і духоўных учынкаў; сну свой час і меру, жаданню ды і час, і мера, піццю свой тэрмін і мера, патрэба ў жанчыне час і мера, – ці трэба далей слова працягваць. Любому жаданню мера і час вызначальны” [12, 401].

Нават імкненне да высокай духоўнасці, на думку педагогаў-мысліцеляў, павінна было падпарадкоўвацца пэўнай меры. Так, са старонак Кіева-Пячэрскага пацерыка гучала парада прыхільнікам аскетычнага ладу жыцця не пачынаць аскетычны подзвіг “звыш меры”, бо, не адолеўшы яго, заслужыш папрокі і здзекі, што прывядзе да страты веры ў сябе [1, 223]. З іншага боку, дасягненне такога подзвігу не павінна быць крыніцай гардыні, якая ставіцца неадольнай перашкодай у маральным удасканаленні. Адсюль рабілася выснова, што чалавек, які не прытрымліваецца меры, абавязкова стане на шлях амаральных учынкаў.

Сярэднявечча з яго падзелам людзей на саслоўі выпрацоўвала адпаведныя крытэрыі-характарыстыкі меры для пэўных саслоўных груп. Кожны чалавек, згодна з павучаннямі “Шасціднёвіка”, меў адпаведныя межы магчымых паводзін, выхад за якія з’яўляўся грубым парушэннем маральных норм грамадства. Такія погляды асабліва

цесна перапляталіся з фетышызаваным старажытнарымскімі філосафамі прынцыпам залатой сярэдзіны (*aurea mediocritas*). Так, М. Гусоўскі быў упэўнены, што захаванне пачуцця меры садзейнічае ўзвышэнню чалавека сярод акружаючых, дапамагае яму весці дабрачынны лад жыцця. Нягледзячы на тагачаснае пакланенне перад красамоўствам, мысліцелі перасцерагалі аб недапушчальнасці пераводу яго ў балбатлівасць і пуштазвонства. “Больш заўсёды шкодна языком балбатаць усялякаму, – вучыў сваіх выхаванцаў Я. Намыслоўскі, – чым памаўчаць некалькі кароткіх хвілін” [13, 186]. У гэтым жа духу настаўляў вучняў і С. Полацкі. “*Кто не умеет временно молчать, не научится добре глаголати*” [8, 371], – заключаў ён.

Хрысціянства з яго арыентацыяй да агульнага добра яшчэ больш умацоўвала і развівала абшчынна-калектывісцкія нормы грамадскага жыцця. Заканамерна, што найважнейшай якасцю, якая садзейнічае маральнаму ўдасканаленню асобы, лічылася *дружалюбнасць*. Мноства сентэнцый са старажытнаславянскіх кніг усхвалялі дружбу паміж людзьмі, вучылі цаніць і берагчы такія чалавечыя адносіны, выпрацоўвалі крытэрыі сапраўднай дружбы: “*Друг верьн – кров крепьк; обретыц же его обрете съкровиште*”, “*Есть бо друг в время радости и не пребудеть в день печали твоя*”, “*Не остави друга дрежняго, новый бо не будет ему подобен*”, “*Злато искушается огнем, любви же дружеская временем рассуждается*” [11, 11–13]. Відавочна, тэма дружбы вывучалася ў плане высокай этычнай патрабавальнасці. Выхаванню *дружалюбнасці* як найважнейшай маральнай якасці шмат увагі надаваў І. Капіевіч. Педагог дае шэраг парад: “*Ни с кем ты внезапно не дружися без меры, мний радости, менеш скорби с таковыя веры*” [9, 202], “*С добрыми людьми дружися, лукавых всегда блюдися*” [9, 199].

Гістарычныя ўмовы фарміравання маральнага ідэалу прывялі да развіцця і ўсталявання ў нашага народа *талерантнасці* – адной з галоўных рыс, якая робіць яго адметным нават ад бліжэйшых суседзяў. Са старажытных часоў, з негвалтоўнага ўвядзення хрысціянства, калі адначасова існавалі праваслаўе і язычніцтва, у беларусаў фарміруецца цяжкасць да розных веравызнанняў, павага да людзей з іншым светаўспрыманням і складам мыслення. Вельмі трапна з гэтай нагоды выказваўся С. Будны, які павучаў, што, калі “з’явіцца што-небудзь такое, якое ўяўляецца справай новай альбо нягоднай, не трэба яго адразу прымаць альбо адкідваць” [9, 71]. Таму вызначальнай рысай маральнага ідэалу паступова становіцца нацыянальна-рэлігійная і духоўна-інтэлектуальная талерантнасць. Невыпадкова, што ў перыяд XIV–XVII стст. на беларускіх землях трывала ўсталёўваецца шматканфесійны і поліэтнічны склад насельніцтва. Вялікае Княства Літоўскае было прытулкам для многіх ерэтыкоў і адступнікаў, якія перасяляліся сюды з-за рэлігійнага ці нацыялістычнага ўціску ў сябе на радзіме.

Заключэнне. Такім чынам, беларускія педагогі-мысліцелі пры апоры на вопыт народа, дасягненні антычнай і хрысціянскай этыкі распрацоўвалі сукупнасць станоўчых маральных якасцей, якія павінны быць уласцівы дасканалому чалавеку. Была абгрунтавана дастаткова шырокая сукупнасць маральных рыс і якасцей, якія разлядаліся як унутрыасобныя ўтварэнні, што канкрэтызавалі агульную мэту маральнага выхавання.

На першым этапе супадзенне асноў народнай маралі і найважнейшых пастулатаў хрысціянскай этыкі абумовіла ўключэнне ў *змест маральнага выхавання* такіх рыс і якасцей, якія адлюстроўвалі *абшчынна-калектывісцкую арыентаванасць* і фарміраваліся на падмурку *любві, пакорлівасці і цяплівасці*.

На другім этапе змест маральнага выхавання набывае выразныя секулярызацыйныя адценні і гуманістычную арыентацыю. Асаблівы акцэнт надаваўся

рысам і якасцям, вытворным ад чалавекалюбства, справядлівасці, талерантнасці, а таксама праявам індывідуалізму і грамадска-этнічнага патрыятызму.

На трэцім этапе дэмакратычна-абшчынныя пачаткі ў змесце маральнага выхавання набываюць сацыяльна-рэвалюцыйнае адценне і актыўна-дзеясны характар пры гарманізацыі індывідуалістычных і калектывісцкіх інтэнцый. На першы план вылучаліся рысы і якасці, якія абапіраліся на сацыяльную справядлівасць, маральную свабоду, грамадскую актыўнасць і грамадзянскія аспекты патрыятызму.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Златоструй: Древняя Русь X–XIII веков / сост., авт. текстов, коммент. А. Г. Кузьмина, А. Ю. Карпова. – М., 1990. – 304 с.
2. Владимир Мономах. Поучение / Владимир Мономах // Изборник: повести Древней Руси / сост. и примеч. Л. Дмитриева, Н. Поньрко ; вступ. ст. Д. Лихачева. – М., 1987. – С. 59–70.
3. Мельнікаў, А. А. Кірыл, епіскап Тураўскі: жыццё, спадчына, светапогляд / А. А. Мельнікаў. – Мінск : Беларус. навука, 1997. – 462 с.
4. Скарына, Ф. Творы: прадмовы, сказанні, пасляслоўі, акафісты, пасхалія / Ф. Скарына ; уступ. арт., падрыхт. тэкстаў, камент., слоўн. А. Ф. Коршунава ; паказ. А. Ф. Коршунава, В. А. Чамярыцкага. – Мінск : Навука і тэхніка, 1990. – 207 с.
5. Антология педагогической мысли Древней Руси и Русского государства XIV–XVII вв. / сост.: С. Д. Бабишин, Б. Н. Митюрков. – М. : Педагогика, 1985. – 367 с.
6. Порецкий, Я. И. Соломон Рысинский = Solomo Pantherus Leucorussus : конец XVI – начало XVII века / Я. И. Порецкий. – Минск : Изд-во БГУ, 1983. – 158 с.
7. Памятники российской словесности XII вѣка, изданные съ объясненіемъ, вариантами и образцами почерковъ К. Калайдовичемъ. – М. : Тип. Семена Селивановскаго, 1821. – 258 с.
8. Симеон Полоцкий. Вирши / Симеон Полоцкий ; сост., подгот. текстов, вступ. ст. и коммент. Б. К. Былинина, Л. У. Звонаревой. – Минск : Маст. літ., 1990. – 447 с.
9. Из истории философской и общественно-политической мысли Белоруссии : избр. произведения XVI – нач. XIX вв. / АН БССР, Ин-т философии ; [под общ. ред. В. А. Сербента]. – Минск : Изд-во АН БССР, 1962. – 524 с.
10. Кніга жыццй і хаджэнняў : пер. са старажытнарус., старабеларус. і пол. / уклад., прадм. і камент. А. Мельнікава. – Мінск : Маст. літ., 1994. – 503 с.
11. Андриянова-Перетц, В. П. Человек в учительской литературе Древней Руси / В. П. Андриянова-Перетц // Труды отдела древнерусской литературы института русской литературы Академии наук СССР. – Л., 1972. – Т. 27. – С. 3–68.
12. Памятники литературы Древней Руси: XII век / вступ. ст. Д. С. Лихачёва ; сост. и общ. ред. Л. А. Дмитриева, Д. С. Лихачёва. – М. : Худож. лит., 1980. – 740 с.
13. Парэцкі, Я. І. Іўеўскі педагог Ян Ліцынй Намыслоўскі / Я. І. Парэцкі // Беларуская літаратура. – Мінск, 1983. – Вып. II. – С. 169–190.

THE FORMATION OF THE CONTENTS OF MORAL EDUCATION FROM THE PERSPECTIVE OF ETHIC –PEDAGOGICAL THOUGHT OF BELARUS IN THE X–XVIII CENTURIES

Summary: the article is devoted to the main tendencies for content formation of moral education from the perspective of ethic–pedagogical thought of Belarus in the X–XVIII centuries.

Keywords: moral, moral education, content of moral education, ethic –pedagogical thought, moral-spiritual perfection.